

— Identita perpignanských Gitanů: Gitani v Perpignanu a různé aspekty jejich identity

Zkoumání sebeidentifikace u příslušníků skupin, se kterými jsme se dostaly do užšího kontaktu (ve výsledku především u Gitanů), bylo jedním z důležitých témat našeho výzkumu. Zajímalo nás, jak vnímají sami sebe, jak vnímají svou skupinu vůči ostatním romským podskupinám a jak vnímají vztah *Gitan*, *Manuš*, *Rrom* – *payo*, *gadžo*. Dělili jsme sebevnímání podle toho, jestli jde o samostatnou asociaci se „gitanstvím“, jestli se projevuje při setkání s jiným Gitanem, při setkání s Romem z jiné skupiny anebo při setkání s *payem*.

„Skupinou“ označuji větší celky romských komunit, jako např. Manušové, Gitani, Rromové apod., které jsou dále děleny na podskupiny, např. katalánští Gitani, španělští Gitani atd.

1. „Être Gitan“ – „Být Gitanem“

Na úvod si dovoluji uvést několik citací z úst samotných Gitanů, neboť nejlépe vypovídají o tom, co pro ně znamená „být Gitanem“.

„Být Gitanem, to znamená disponovat celou řadou znalostí, které nezískáte z žádné knihy, ale kterou musí mít každý Gitan v sobě. Znamená to umět se chovat před cizincem, před smrtí, respektovat smutek, staršího člověka, vědět, jak se chovat před Gitankou, kterou náhodou potkáme. Je to mluvit gitano (čti: žitano, pozn. B.Š.), znát gitanskou hudbu, chování („el menar gitano“, pozn. B.Š.), vědět co si oblékat...“¹

„Jessica byla vychovávána po gádžovsku až do deseti let – do té doby jsme jí moc nevidali. Pak k nám ale začala častěji docházet. Seznámila se též s gitanským zákonem a můj bratr od ní

1 Escudero, 2003

vyžadoval, aby ho bez výjimky dodržovala. Mezi jiným neměla právo mluvit s ‚cizinci‘, nosit krátkou sukni ani sama vycházet, samozřejmě se nesměla chodit bavit bez doprovodu...“²

„Každopádně gitanský život je tvrdý, ale krásný. Jsem Gitanka a nechtěla bych být něčím jiným. Dřív Gitani žili jeden život, payové druhý, a ty se vzájemně nemíchaly. Byly to prostě dva různé světy a to jsme chápali od malinka.“³

„Každý znal svoji cestu, taky se každý uměl chovat.“⁴

„V noci se udělal oheň a všichni si povídali, smáli se, jedni k druhým měli důvěru. Někdo tancoval, hrálo se na kytaru, zpívalo se. Já tančívala, moc ráda jsem tančila. Když jsme byli takhle pohromadě jedni s druhými, život byl krásný. Byli jsme šťastní – víš, co tím myslím?[...] Měli jsme v naší výchově dobré vzory. Staří v té době byli lidé, jak se patří. Velmi dobře znali správné způsoby, učili nás úctě. Některé věci bylo těžké se naučit, ale gitanský zákon tu byl k tomu, aby se ho člověk naučil, a pokud by se ho nenaučil, nemohl by být opravdovým Gitanem.

[...]

Člověk musel jít tou správnou cestou. Víš, v čem jsme byli svobodní? Nebylo to ve výchově.

[...]

Payo chce mít dům, chce mít peníze, chce mít auto, ale Gitanovi stačilo mít něco k jídlu pro svou rodinu. Tohle je svoboda, protože člověk není posedlý myšlenkou získávat pořád víc a víc. To se teď změnilo a je to smutné.“⁵

1.1 Ekonomické postavení

Důležitým aspektem „identity Gitana“ je jeho nezávislost na majoritní populaci. Dokládá to např. historka o dědečkovi Lisy R.⁶ Lisa podotkla, že pro Romy (muže) bylo potupné pracovat pro Francouze, mít francouzské nadřízené a pevnou pracovní dobu, neboť to neodpovídalo proklamované svobodě. Když muž z romské komunity tímto způsobem pracoval, byl ostatním k posměchu. Proto měli dřív Romové „svobodná“, nezávislá povolání: sezónní práce jako

2 Lisa R., 1998 – rozhovor s babičkou.

3 Lisa R., 1998 – rozhovor s babičkou.

4 Lisa R., 1998 – rozhovor s prastrýcem.

5 Lisa R., 1998: Rozhovor s tetou Lisina dědečka z otcovy strany.

6 29 let

stříhání vlny nebo sběr ovoce (ženy), dále sběr starého železa, prodej starého oblečení (*chiffonniers*), prodej výrobků na trhu, podomní obchod, atd. Gitani v Perpignanu, se kterými jsme se seznámili, se i dnes živí především svobodnými povoláními (prodejem na trzích, obchodem s koňmi a kohouty, ad.). Otec Lisy R. pracuje, má pevnou pracovní dobu. Když ale začal (a Lisa navíc studovala), ostatní Romové o nich říkali, že žijí jako Francouzi a pohrdali jimi.⁷

1.2. Jazyk

Gitani nemluví na rozdíl od Manušů, vlašských Romů, či třeba slovenských Romů již téměř vůbec romsky. O to víc si ale zakládají na svém jazyce *gitano*.⁸ Navíc jazyková asimilace Gitanů, jak upozorňuje například Bernard Leblon v *Étude sur le Kaló*⁹ nebo J.P. Escudero v článku *Les Gitans de Perpignan et leur langue*,¹⁰ je záležitost poměrně nedávná.

Bernard Leblon jí odůvodňuje silnými asimilačními tlaky, kterým byli Romové ve Španělsku vystaveni od 16. století. Tehdy začali španělští králové vydávat zákony, zakazující mimo jiné užívání romštiny pod trestem galejí, práce v dolech, atp. Nicméně dle historických dokumentů se romština začala výrazně vytrácet až v průběhu 19. století. Skutečně původních slov zůstalo v dnešním jazyce Gitanů jen malé procento. Je však zajímavé, že v některých rysech zanechalo *kaló*¹¹ své stopy. A to například v podobě tónického „ó“ u katalánských slov jako *cancó* (píseň), *carbó* (uhlí), atp. J.P. Escudero tento fonetický jev považuje právě za pozůstatek romštiny (*barbaló, piló, ternó*). Kromě těchto stop po původní romštině se v jazyce Gitanů romská slova i reálně zachovala. Zde uvádím několik příkladů, které nám laskavě poskytla M. Baptiste (funkcionářka Sdružení gitanských žen v Perpignanu):

Slova z *kaló*:

manrot [čti: mánró] – chléb

mol – víno

tekamelie – miluji tě

7 Terénní denník – Turková, 29.10.2004

8 V Saint-Jacques Gitani mluví variantou katalánštiny, kterou sami nazývají *gitano* (obsahuje cca 65% katalánštiny z oblasti Roussillon, 10% kaló, 10% francouzštiny a 5% španělštiny). Tento jazyk má intimní charakter a je užíván mezi členy rodiny a komunity – z rozhovoru anonymní autorky s M. Baptiste – 18.10.2004.

9 Leblon, 1981

10 Escudero, 2003

11 *Kaló* – „opravdový jazyk Romů nebo alespoň to, co z něj přežilo“ (Leblon, 1998).

joukel [čti: žukel] – pes
kers – dům
Kalo – Gitan

Jak uvádí J.P. Escudero ve svém článku v *Études Tsiganes*,¹² je možné, že se Gitani v Perpignanu opět začnou ke *kaló* více uchylovat, a to z důvodu silné katalanizace Perpignanu v posledních letech. Začíná tak hrozit nebezpečí, že pro *payos* přestane být *gitano* absolutně nesrozumitelným jazykem. A to je pro Gitany právě jednou z jeho nejdůležitějších funkcí. Escudero uvádí příklad, kdy se jistí hudebníci, kteří běžně mluvili katalánsky, dostali do svízelné situace. Těsně před zahájením jim byl zrušen koncert a okolnosti přiměly kapelníka k tomu, že přešel při domluvě s kapelou do *kaló*, které poskytlo dostatek intimity před katalánsky hovořícím publikem.

Kaló je též někdy nazýváno jako „opravdová, skutečná gitanština“.¹³

1.3. Romská jména

Romské jméno je pro Gitana mnohem důležitější, než jméno, které má napsané v občanském průkazu. Má v první řadě funkci originálního gitanského jména: „*Myslím, že protože neexistuje (oficiální – pozn. B.Š.) gitanské křestní jméno, protože jsme si vzali francouzská nebo jiná neromská křestní jména, no, tak myslím, že to slouží k vytvoření určitého druhu identity.*“¹⁴ Užívání romského jména zároveň koresponduje s již zmiňovaným pojetím svobody, nezávislosti na majoritní společnosti. Díky gitanskému jménu je Gitan osobnost ne tak snadno úředně zachytitelná, což mělo, dle Lisina vyprávění, zřejmě význam hlavně v minulosti.

Dalším specifickým „romského jména“ je, že většinou zcela zastihuje úřední jméno dané osoby:

*„... protože no, u Gitanů je taky to, že se vlastně nikdy neoslovujeme občanskými jmény, máme všichni přezdívký. A protože máme všichni přezdívký, nikdo si nevybavuje jména, opravdová jména – občanská jména a příjmení.“*¹⁵

12 Escudero, 2003b

13 Escudero, 2003b, s. 104

14 Rozhovor s Lisou R., 17.11.2004.

15 Rozhovor s Lisou R., Vinca 17.11. 2004

Na otázku, jestli tím pádem mají všichni „přezdívku“,¹⁶ odpověděla Lisa R.: „*Všichni, jo, všichni. Je to strašně ojedinělé, vlastně, když..., neznám nikoho, komu bychom říkali francouzským jménem.*“

Z rozhovorů s Lisou R., Bernardem Leblonem a z přímého pozorování lze vyvodit, že „romské jméno“ vzniká většinou na základě nějaké fyzické nebo charakterové vlastnosti dané osoby a může se několikrát za život změnit. „*Ale přezdívky se mění docela často. [...] Trvají několik let a pak se změní.*“¹⁷

Mezi jedno z nejkurióznějších jmen, které jsme zaznamenaly, patří bezesporu Lisino romské jméno *Thuir*, kterou ji začal označovat její tatínek, protože jako malá holčička místo aby běhala venku, seděla doma a učila se. To se natolik vymykalo chápání jejího tatínka, že ji pojmenoval podle města, kde je léčebna pro duševně nemocné.

Otce informátorky pak všichni nazývají *Muno*, což vzniklo ze slova *monu*, katalánského označení pro opici, a to údajně proto, že byl od malička obzvlášť černý. Svoje romské jméno si kvůli černé barvě vysloužil i strýc, kterému všichni říkají *Negre*.

Jako příklady dalších jmen používaných ve vlastní rodině Lisa jmenovala např.: *Poupée* (Panenka), *Lune* (Měsíc), *Figou* (fíkovník), *Ginan* (jinan).

V Perpignanu jsme pak zaznamenaly další, např.: *Jessica*, *Mambo*, *Pitou*, *Sainte* (Svatá), atp. Poslední vzniklo s ohledem na příjmení dotyčné osoby, které znělo Baptiste (Křtitel).

1.4. Paměť – vztah k historii

Vnímání etnické a rodové historie u perpignanských Gitanů (a u francouzských Gitanů celkově) je determinováno tím, že historie a vůbec jakékoliv zážitky z minulosti se tradují převážně ústním podáním. Dozvěděly jsme se pouze o dvou literárních dílech napsaných samotnými Gitany – v obou případech ženami.¹⁸ Kromě toho pak existuje diplomová práce Lisy R.,¹⁹ která je v této oblasti významným zdrojem informací.

16 Slovo „přezdívka“ píší v uvozovkách, protože tento výraz pojmenuje jev z pohledu majoritního jazyka, kde je hodnocen jako alternativní, sekundární označení. Uvnitř komunity plní, jak je patrné i z citací, veškeré funkce primárního jména a není přezdívkou v pravém slova smyslu, byť se může během života změnit.

17 Rozhovor s Lisou R., 17.11.2004

18 Mossa a Rosette – viz příspěvek K. Turkové v tomto čísle *RDž*

19 Lisa R., 1998

Lisa R. zachytila historii své rodiny metodou *oral history*, a několikrát podotkla, že to bylo velmi těžké. Většinou si dotazovaní pamatovali historii spíš jako útržky (občas anekdotických) historek a navíc je musela velmi dlouho přesvědčovat, aby k vyprávění svolili, neboť věděli, že výstup bude písemný. Nakonec pomohlo ujištění, že svou diplomovou práci bude psát v katalánštině, a ta tak bude pro běžné Neromy nepřístupná.

Na dotaz, jestli se mezi Gitany vypravují legendy o původu či něco podobného, odpovíděla Lisa R.: „*Ne, to ne, ale právě proto, že nemluvíme příliš o minulosti, není tu celý tenhle fenomén legend, které můžeme najít jinde. Existují příběhy ve vztahu k mrtvým, to ano, ale vždy zasazené do přítomnosti, protože se mohou přihodit, je tu vazba se současností, ale příběhy z minulosti, to je ještě velmi výjimečné, velmi, velmi výjimečné.*“ Pro Lisu R. však bylo právě zachycení rodové historie prostředkem, jak upevnit vztah s některými členy svojí rodiny, jak je „uctít“.²⁰

2. Být Gitanem mezi Gitany

Pokud se potkají dva Gitani, kteří se neznají a jsou ze stejné podskupiny – např. dva *Gitanos catalá* (katalánští Gitani), použijí k zařazení toho druhého otázku „*De qui sas tu?*“²¹ Stejnou otázku používají (nebo používali) i Romové u nás („*Kaskero sal?*“). Znamená doslova „Čí jsi?“ – tzn.: „Z jaké jsi rodiny (popř. rodu)?“

Pokud se potkají Gitani, patřící ke dvěma různým podskupinám (např. katalánský Gitano s Gitanem španělským), poznají podle jazyka, do jaké skupiny kdo patří a dále se situace – pokud existuje možnost, že budou navzájem znát své rodiny (popř. rody) – může odvíjet stejným způsobem jako v předešlé situaci.²²

Různé gitanské podskupiny mají k sobě velmi blízko jazykově i kulturně. Přesto bylo – a stále je – dost ojedinělé, aby docházelo ke smíšeným sňatkům. O tom, že se vždy našla nějaká výjimka, svědčí výpověď babičky Lisy R.: „*Vydal se do Španělska, poznal tam tu dívku, jenže jí musel čornout*²³. *Ti Španěle*²⁴ *si ji tam drželi, takže museli uprchnout sem, do Francie.*“²⁵

Jednotlivé gitanské podskupiny se dají kromě jazyka a určitých obvyklejších profesí (jako byl např. sběr kovového šrotu španělskými Gitany), rozlišit i podle jména rodiny. Zaza nám to

20 Úvod k citované diplomové práci

21 Escudero, 2003(a) + zápis v terénním denníku (zaslechnuto v terénu – Šebová, 3.11.2004)

22 Šebová, 2004a

23 V orig. *xorar* [čti: šorar]

24 Míněno španělští Gitani

25 Lisa R., 1998

vedla na příkladu Cité de l'Espérance, kde žijí katalánští a španělští Gitani vedle sebe. Gitanští příjmení García a Jiménez uvedla jako jména „španělská“, Sulez, Cregolles, Maille pak jako jména „katalánská“. Španělští Gitani, kteří v Cité de l'Espérance žijí, se také odlišují tím, že chovají kohouty na kohoutí zápasy. Stejnou profesi jsme však zaznamenaly v Nouveau Logis u katalánských Gitanů. S profesemi pak souvisí také sociální statusy Gitanů. V Carcassonne se katalánští Gitani živí obchodováním na trzích, zatímco španělští se živili především sběrem železa. Ten však francouzská vláda zakázala, a tak mnoho španělských Gitanů zůstalo závislých na podpoře v nezaměstnanosti. Zdálo se, že v očích katalánských Gitanů mají španělští Gitani nižší status.

O tom, že španělští a katalánští Gitani jsou do značné míry vzájemně autonomní skupiny, vypovídá také například to, že kvůli realizaci *dikló*²⁶ jezdí katalánští Gitani do Perpignanu a španělští dokonce až do Avignonu.

3. Být Gitanem ve vztahu k ostatním romským podskupinám

Na nejvyšším stupni při strukturaci své identity stojí pro Gitana samotné „Être Gitan“ – to znamená, že je Gitanem, nikoliv Manušem, Rromem či jiným příslušníkem romského etnika a už vůbec ne *payem*.

Gitani sami sebe často velmi striktně oddělují od ostatních romských podskupin – „vždyť ani nemluví stejným jazykem“, „vždyť jejich ženy mohou kouřit“ (myšleno manušské), „vždyť oni nedělají *dikló*“ (opět myšleni Manušové), atd. Tohle všechno jsme slyšely od Gitanů, když chtěli zdůraznit, kdo jsou. Lisa se nám pak snažila přiblížit a vysvětlit postoj svůj a svých rodičů:

„Ano, jsou to cikáni (gitans, pozn. B.Š.), ale vskutku podivní ... je pravda, že existují stejná slova. [...] Ale co je strašně důležité u Gitanů, jsou zvyky, způsob života. To určuje identitu, a jestliže nemají stejný způsob života, jsou často bráni jako odlišní. [...] Ženy kouří, [...] pořád jde o zvyky. A navíc, Manušové jsou svobodnější než Gitani (les Gitans, pozn. B.Š.), než my, obzvlášť v Perpignanu a v Millas, a to je dráždí, moje rodiče, například všechno tohle.“²⁷

²⁶ Viz článek K. Turkové v tomto čísle RDŽ, kap. 1.1.2.

²⁷ Rozhovor s Lisou R., 17.11.2004

To sice svědčí o tom, že Gitani cítí vůči ostatním skupinám Romů určitou – poměrně značnou – odlišnost, na druhou stranu je ale zřejmé, že je také uznávají za Romy. Dalším důkazem toho, že tu přeci jen je povědomí společné identity, jsou tradiční pouti do Saintes-Maries-de-la Mer, kde najdeme jak Gitany, tak i Manuše, vlašské Romy nebo například Romy z bývalého Československa. Díky kočovnému způsobu života se navíc různé skupiny Romů setkávají (a vždy se setkávali) na parkovištích pro kočovníky nebo na jiných místech. Také z mnoha rozhovorů (s ženami ze Sdružení gitanských žen v Perpignanu a Montpellier, s „Maďarem“ Lulu, Lisou R. a dalšími) jsem dospěla k názoru, že vztahy mezi jednotlivými romskými skupinami jsou odlišné od vztahu Rom – *payo* (gádžo). Dobře to dokládá například výpověď, kterou nám poskytl Lulu, Vlach, který si vzal za ženu Manušku. Lulu mluvil o tom, že dřív bylo výjimečné, aby mezi jednotlivými skupinami došlo například ke sňatku, vždy se však, pokud „parkovali“ na stejném místě, pozdravili, zeptali se, odkud ti druzí jsou, z jaké rodiny.²⁸ Dnes se s ostatními skupinami stýkají, je prý jedno, jestli jsou to Romové, Gitani nebo Manušové, na což má podle mého názoru vliv také rozmach evangelikálních církví.²⁹ Jsou ovšem také tací, se kterými se nestýkají, tzn. ti, „kteří kradou a nejsou „slušný“ a přitahují problémy“.³⁰ Na základě těchto rozhovorů si tedy dovoluji tvrdit, že existuje rozdíl mezi sebeidentifikací v rámci romského etnika a v rámci vztahu Rom (Manuš, Gitan, Rrom, atd.) – *payo*. Navíc, kromě toho, že si Gitani uvědomují odlišnosti v kultuře a jazyce ostatních romských skupin, uvědomují si také samozřejmě mnoho společných znaků, které je s nimi pojí. A v podstatě ono distancování se „od těch druhých Romů“, je právě specifickým romským znakem nejen u Romů ve Francii.

3.1 K odlišnostem nejčastěji reflektovaným samotnými Gitany

„Mluví jiným jazykem.“

„Manušové mluví jiným jazykem, nerozumíme si. Například my označíme Neromku jako ‚paya‘ a muže ‚payo‘. Manušové říkají ‚gadži‘, ‚gadžo‘.“³¹

28 Terénní deník – Šebová, 23.11. 2004. Vztahy mezi různými skupinami popisuje také piemontský Sinto Lick ve své knize (anotace v tomto čísle RDž). On a ostatní děti z jeho skupiny se kamarádili s vlašskými dětmi, když společně zaparkovali na stejném místě a i dospělí spolu v přátelském duchu komunikovali.

29 O vlivu letničních církví na Gitany v místě podrobněji viz článek K. Dienstbierové v tomto čísle RDž.

30 Rozhovor s Lulu, in: Terénní deník – Šebová, 23.11.2004

31 Viz rozhovor s M. Baptiste, anonym, 2004

„Mají jiné zvyky.“

„Ale co je obzvlášť důležité u Gitanů, to jsou zvyky, způsob života, to determinuje identitu, a protože nemají stejný způsob života, jsou často považováni za odlišné [...] ženy kouří, nejsou jako my, utečou, když se mají vzít – je to pořád příběh mravů.“³²

Co se týče jazyka, jde určitě o odlišnost zásadní, nicméně s omezenou historickou platností (viz „Être Gitan – jazyk“). Pokud jde o zvyky, je pochopitelné, že ty jsou pro lidi s tak silnou kulturou, jako je kultura gitanská, vedle jazyka tím nejvíce určujícím prvkem. Jsem však přesvědčená, že pokud jde například o kouření, jeho „bezrestnost“ u mladých manušských žen je záležitostí historie a v tomto případě ještě docela nedávné. Navíc se tabuizace kouření u žen objevuje i u jiných romských skupin: stejně jako nemůže kouřit Gitanka, nemůže kouřit ani vlašská Romka. Mezi vlašskými Romy a Gitany lze vůbec vypožorovat mnoho podobností, co se týká udržování tradice – postavení ženy, důležitosti panenství, vztahu (uzavřenosti) vůči Neromům, atd. Bylo by zajímavé se těmito podobnostmi, respektive jejich možnými příčinami (podobná historická zkušenost, ad.) dále zabývat.

I u Gitanů se (podobně jako u Manušů nebo slovenských Romů) okrajově vyskytuje útěk jako jedna z variant oficiálního navázání partnerského vztahu, většinou ale nevede k akceptaci vztahu, nýbrž k exkomunikaci z komunity, popřípadě může mít i vážnější následky v podobě krevní msty.³³

3.2. Několik nápadných podobností, které jsem zaznamenala v kultuře Gitanů a jiných romských skupin:

Zde uvádím některé znaky, které jsem během našeho krátkého výzkumu stihla zaznamenat a z nichž by si každý zasloužil mnohem podrobnější rozbor. Některými z nich se částečně ve svých příspěvcích zabývají nebo se o nich alespoň zmiňují i K. Turková a K. Dienstbierová (koncept rituální čistoty; víra v duchy mrtvých předků a s tím spojená pravidla vyjadřování se o nich; specifické funkce a postavení různých členů rodiny; forma trestů udílených uvnitř komunity jako holení hlavy a exkomunikace; přechodové rituály; magie) a proto se zde podrobněji zaměřím pouze na ty, které zasluhují další komentář.

³² In: rozhovor s Lisou R., Vinca, 17.11. 2004

³³ R., 1998

Vztah Rom–Rom versus vztah Rom–*payo*, *gadžo* (na příkladu morálních pravidel – pravidel chování obecně aplikovaných uvnitř a vně komunity)

Antropoložky Kaprow a Gay y Blasco, které zkoumaly rozličné aspekty sociability u Gitanů ve Španělsku, uvádějí na různých místech svých prací „šokující chování“³⁴ jako jeden z důležitých prvků vymezování se vůči majoritní společnosti.³⁵ Gitani, kteří prošli velmi tvrdou zkušeností asimilace ze strany Neromů, uplatňují při komunikaci s nimi jiné vzorce chování, než jaké jsou akceptovatelné v rámci jejich vlastní skupiny. O něčem podobném se zmínila při rozhovoru s námi i naše hlavní informátorka, Lisa R.:

„Lisa uvedla, že se až sama diví, jak někdy se svými sestřenicemi mluví. Dle jejích vlastních slov, tak s oblibou některé Gitanky mluví před payos. Gitanská mentalita se podle Lisy projevuje i ve zvláštním humoru. Gitani, kteří se cítí být mazanější, si často z gádžů dělají legraci. Lisa uváděla příklad, kdy gitanské ženy mluví velmi sprostě a baví se a žertují o sexu (což je téma, k němuž se jinak vztahuje celá řada tabu – například se o něm nemluví před cizími muži). Sprostě mluví hlavně na gádže, a to schválně katalánsky, aby jim rozuměli, a pak se baví tím, jak se gádžové pohoršují.

Uváděla příklad učitele, který sem přijel učit z Paříže a dali ho do gitanské čtvrti. Nebyl zvyklý, že děti chodí do školy pozdě, v osm hodin zavřel bránu, usedl do třídy a po chvíli slyší, jak někdo zvoní. Šel otevřít, stála tam Gitanka a vedla do školy dítě. Učitel si poklepal na hodinky a pravil, že takhle by to nešlo, a žena na něj spustila: Ani jsem neměla čas jí umýt píču! Nechcete snad, aby chodila do školy špinavá.“³⁶

Něco podobného by si žena zřejmě nikdy nedovolila k Gitanovi ani k jinému cizímu Romovi.

„Posvátnost“ jazyka

Jazyk jako přísně střežený poklad, jako útočiště vůči vnějšímu světu, jako jeden z nejdůležitějších aspektů identity. Viz „Être Gitan“ a příklady užití „*gitan*“ a „*kaló*“ v různých kontextech a situacích.

34 Kaprow, 1985, s. 399

35 Gay y Blasco, 1999, Gay y Blasco, 2000, Kaprow, 1982

36 Turková, 29.10.2004

4. Být Gitanem mezi *payos*

Být Gitanem mezi *payos* znamená pro Gitana především neustálý boj o „přežití“, o uchování vlastní identity v prostředí, které má odlišné normy a hodnoty. Ze všeho výše uvedeného to již snad dosti zřetelně vyplývá.

Jak se asi cítí perpignanští Gitani mezi Francouzi, začne člověk vnímat, když se projde centrem města. Mezi Francouzky v minisukních nakupují Gitanky v dlouhých sukních se sepnutými vlasy, které nikdy nejdou do města bez doprovodu.

Pro Gitany jsou *payos* nečistí (nemají stejný koncept pro rituální čistotu). To zdůraznil kněz z Marseille, který mimo jiné zmínil, že místní Gitani, se kterými již léta pracuje, nesmějí například mýt sebe a nádoby v jednom umyvadle. Bernard Leblon zase uváděl příklad, kdy rodinu navštívila sociální pracovnice, umyla si ruce ve dřezu a když odešla, rodina dřez vymontovala a vyhodila.

O roli vnímání odlišnosti kultur zase dobře vypovídá svědectví Lisy R. o tom, jak její rodina přijala jejího přítele, který pochází z Guadeloup: „*Ano, cítili se obroženi, protože tím, že pochází z ostrovů, představovali si, že bude mít kulturu, zvyky, tradice. Zatímco Francouzi jim připadají nudní, bez kultury* (smích).“ (Šebová 2004c) Pro Lisu R. bylo velmi obtížné prosadit si Guadeloupana jako životního partnera. Její rodina se bála, že její partner nebude „tvarovatelný“ do takové míry, do jaké by bylo možné tvarovat Francouze, i když ani ten by u rodiny jistě nevyvolal velké nadšení.³⁷ Kromě toho vadila rodině také jeho tmavá pleť.³⁸

Gitanské ženy mají žít s Gitanem právě proto, aby neztratily svou kulturu. Naopak na partnerské vztahy gitanských mužů s Neromkami nejsou nahlíženy jako ohrožující: muži jako „ti silnější“ si ženu „přizpůsobí“.

Dalším výrazným rozdílem mezi kulturou Gitanů a *payos* je přístup k výchově dětí a jejich postavení v rodině. Ilustruje to zážitek z jedné z mnoha návštěv v Sdružení gitanských žen v Perpignanu. Děti přišly po škole na „*soutien scolaire*“ (pomoc s úkoly, doučování) a Helene – *paya*, která v asociaci pracuje, sebrala jednomu asi desetiletému klukovi papírek, který začal z nudy cupovat. Jedna z přítomných maminek to se smíchem okomentovala tím, „že se chová jako *paya*“.

37 O konceptu tvárnosti kultur Romů a Neromů v pojetí francouzských Gitanů viz též článek K. Diansbierové, analýza stejného případu z pohledu možností výběru partnera viz článek K. Turkové, oboje v tomto čísle RDŽ (pozn. red.)

38 O roli barvy pleti u francouzských Romů, jsme nic podrobnějšího nezjistily. Něco by o tom snad mohla vypovídat romská jména – viz kap. 1.2 Romská jména.

5. Závěr

Jednotlivé (v různých částech našich příspěvků podrobněji rozebrané) aspekty gitanské identity – jazyk, pravidla chování (*el menar gitano*), zvyky, tradice, atd. mají různou hodnotu a význam pro členy různých komunit. Jejich udržování, či naopak ztráta závisí na mnoha faktorech – na velikosti a uzavřenosti komunity, a tudíž na jejím potencionálu bránit se vnějším vlivům – i na jedincích samotných.

Setkaly jsme se s lidmi, kteří jakékoliv slevení z daných zásad pocítovali jako velké ohrožení svého „gitanství“ i s ženami, které za velice svízelných podmínek hledaly cestu ke skloubení „gitanského zákona“ se životem ve zcela odlišném francouzském prostředí, a to za předpokladu uchování si své identity.

Bibliografie

Jsem si vědoma nedostatečné identifikace pramenů – často chybí stránkování. Pokud jde o citace z diplomové práce Lisy R., vybírala jsem je z pasáží, které pro nás z katalánštiny přeložila Pavla Čevelová, neodpovídají tedy stránkování diplomové práce. Citace z rozhovoru pořázeného s M. Baptiste jsou rovněž z nečíslovaného přepisu rozhovoru, pořázeného anonymní autorkou, který nám laskavě darovala. U všech citací nicméně uvádím alespoň zdroj, pokud by se někdo měl zájem tímto tématem hlouběji zabývat. Za nedostatky se omlouvám.

Zápis rozhovoru s M. Baptiste z 18.10.2004

Escudero, J. P. 2003(a). *Le livre des Gitans de Perpignan*. Paris: l'Harmattan. 176 s. ISBN 2-7475-5674-3.

Escudero, J. P. 2003(b). *Les Gitans de Perpignan et leur langue*. Études Tsiganes 16/2003. Paris: Association Les Études Tsiganes. ISSN 0014-2247

Gay y Blasco, P. 1999. *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*. Oxford: Berg Publishers. 224 s. ISBN 978-1859732588

Gay y Blasco, P. 2000. *Gitano Evangelism: the Emergence of a Politiko-Religious Diaspora*. Příspěvek na 6. konferenci EASA. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-04%20Gayblasco.pdf>

Kaprow, M.L. 1982. *Resisting Respectability: Gypsies in Saragossa*. IN: *Urban Anthropology* 11/3-4, s. 399-431. Brockport, New York: Institute for the Study of Man. ISSN 0894-6019

R., Lisa, 2004. Přepis rozhovoru s Lisou R., 17.11.2004, Vinca

- Leblon, B. 2008. Musiques tsiganes de France [Hudba francouzských Romů] *Romano džani-ben* – ňilaj 2008.
- Leblon, B. 1981. Étude sur le Kaló. nepubl.
- Leblon, B. 1997. Les Tsiganes de la littérature. *Études Tsiganes*, vol. 9/1997, s. 96-106. Paris: Association Les Études Tsiganes. ISSN 0014-2247 Vyšel na internetu na adrese www.etudestsiganes.asso.fr/tablesrevue/vol%209%20leblon.pdf
- Lick. 2007. Enfances Tsiganes. Draguignan: Wallada, collection Waroutcho. 272 s. ISBN 978-2-904201-45-5
- R., Lisa 1998. Què és ser gitano a l'alba del segle XXI? [Co znamená být Gitanem na úsvitu 21. století?], diplomová práce.
- Šebová, Barbora. 2004. Terénní deník
- Šebová, Barbora. 2004(a). Rozhovor se Zazou, 25.11.2004
- Šebová, Barbora. 2004(b). Rozhovor s Lisou R., Vinca, 17.11.2004
- Šebová, Barbora. 2004(c). Rozhovor s Lisou R., Vinca, 17.11.2004
- Turková, Kateřina. 2004 Terénní deník

Zusammenfassung

Barbora Šebová: Elemente der Identität der Gitanos von Perpignan

„Das Gitano-Sein muss man in sich tragen, es ist schwer und schön, wir wollen nichts Anderes.“ So drücken sich die Gitanos selbst zu ihrer Identität aus. Zu den Hauptmerkmalen gehören die wirtschaftliche Unabhängigkeit von der Mehrheitsbevölkerung, die eigene Sprache, sei es ein spezifisch katalanischer Dialekt oder das auf Grund der Katalanisierung der Umgebung mehr und mehr als Geheimsprache verwendete Caló mit Romanes-Elementen, interne, eigenständige Namen, gerne von Eigenschaften abgeleitet, und ein besonderer Umgang mit der Geschichte, die sich meist auf noch Lebende oder unlängst Verstorbene beschränkt.

Innerhalb verschiedener Gitano-Gruppen wird nach sprachlichen Kriterien identifiziert, nach Berufszugehörigkeit oder nach dem Nachnamen, aber auch innerhalb einer konkreten Gruppe nach der Familienzugehörigkeit. Der Abstand anderen Romagruppen gegenüber wie den Manus oder den (Vlach-)Rom wird noch deutlicher wahrgenommen und manifestiert sich hauptsächlich anhand der Sprache und ausgewählter Verhaltensmuster, wie dass die Frauen der anderen rauchen, ist aber doch geringer als die Distanz gegenüber den Pajos, der Mehrheit. Manche Bräuche teilen die Gitanos mit anderen Romagruppen: Die Vorschriften der rituellen Reinheit, der Glaube an die Geister der Verstorbenen, strenge Verhaltensregeln oder der hohe Status der eigenen Sprache. Dazu kommen noch die Pflege des Familienlebens, verschiedene Bräuche und nicht-verbale Kommunikationsformen.

Den Pajos gegenüber werden deutliche Unterschiede empfunden, die durch ihr „unreines“ Wesen ausgedrückt werden und eine Liaison mit einem von ihnen zu einer Bedrohung für Kultur und Identität werden lassen.

Peter Wagner

Romano džaniben – řilaj 2008

Časopis romistických studiř

Tento řasopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Publikace byla financována hlavnřím městem Praha z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin na územř hl. m. Praky pro rok 2008.

Toto říslo je výstupem z výzkumného záměru ř. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětř holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondřřčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šěfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadřlková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová

Recenzovali: doc. PhDr. Jiřř Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs

Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram
Produkci zajiřřtuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně pořřtovného a balného)
ISSN 1210-8545

Evidenční říslo podle tiskového zákona: MK řR E 6882

Nevyřřádané rukopisy a fotografie se nevracejř. Obsah zveřejněných polemických řlánků
nemusř být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno

Ředitelstvřm pořřt Praha ř.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.